

فاطمه حبیبی
دبیر مطالعات اجتماعی منطقه‌ی شهریار

روش‌ها و فنون تدریس در علوم اجتماعی

مقدمه

مطالعات اجتماعی به مطالعه‌ی روابط انسانی برای ایجاد مسئولیت اجتماعی در مدرسه و جامعه می‌پردازد. با توجه به محتوای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی که شامل موضوعات تاریخی، جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی است، معلم حرفه‌ای می‌تواند مطالعات اجتماعی را فرایندی در نظر بگیرد و با روش آموزش باز و اجرای مشارکتی تدریس، به مفهوم اجتماعی شدن، رابطه‌ی انسان و محیط، نیازها، پرورش اخلاقی، شخصیت و... بپردازد. در مطالعات اجتماعی مربوط به سازگاری بین فرد و جامعه، افزایش مهارت‌های علانی که در سایه‌ی تلفیق تجربه و دانش حاصل می‌شود، از اهمیت ویژه‌ی برخوردار است و در نهایت به تربیت شهروندی سازگار می‌انجامد.

اهمیت مطالعات اجتماعی وقتی بهتر مشخص می‌شود که نابهنجاری‌های موجود در جامعه را مشاهده کنیم. برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی فراگیرندگان را با مشکلات جامعه آشنا می‌کند و آن‌ها را در یافتن راهکارها و راه‌حل‌هایی برای برخورد با این مشکلات آماده می‌سازد. در مطالعات اجتماعی، به ماهیت فرد و جامعه و رابطه‌ی بین آن‌ها، ارزش دانش و اطلاعات علمی، ارزش‌های اخلاقی در جامعه، و مبادی اعتقادی توجه ویژه شده است. با توجه به نیازها، فرهنگ‌ها و آداب مختلف موجود در کشور، نقش دانش‌آموزان در فعالیت‌های مشارکتی مدرسه و... از محورهای اصلی این برنامه‌ی درسی است.

هدف از این پژوهش یادآوری و معرفی شیوه‌های تدریس در یک مجموعه به صورت منسجم و مختصر، بررسی و شرح روش‌های متفاوت تدریس در رابطه با درس مطالعات اجتماعی و این که کدام روش‌های تدریس در درس مطالعات اجتماعی ثمربخشی و کارایی بیشتر دارد، و همچنین رسیدن به این نکته بوده است که کدام روش‌های تدریس با فلسفه‌ی این درس سازگاری بیشتری دارد تا با به‌کارگیری این روش‌ها به اهداف موردنظر رسید.

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده و با مراجعه به کتاب‌های گوناگون موضوع پژوهش بررسی شده است.

تدریس و انواع روش‌های آن

تدریس فرایندی است که طی آن، یاددهنده براساس روش‌ها و اسلوب‌های خاصی، فراگیرندگان را درگیر یادگیری می‌کند و هدف آن ایجاد تغییر در رفتار فراگیرندگان است.

«روش» در مقابل واژه‌ی لاتین «متد» به کار رفته است و واژه‌ی متد در فرهنگ فارسی معین و فرهنگ انگلیسی به فارسی آریاتپور، روش، شیوه، راه، طریقه، طرز و اسلوب معنی شده است. به‌طور کلی، راه انجام هر کاری را روش می‌گویند. روش تدریس نیز عبارت است از راه منظم، با قاعده و منطقی برای ارائه‌ی درس [شعبانی، ۱۳۷۱].

تنوع و تکثر روش‌ها و متون تدریس و دسته‌بندی‌های قدیم و جدید و متنوع شدن الگوهای اجتماعی باعث شده است که در حال حاضر با حجم سنگینی از روش‌ها روبه‌رو شویم. دکتر حسین حنیفر در کتاب «نگاهی دوباره به روش‌ها و متون تدریس»، روش‌های تدریس را به دو دسته‌ی سنتی و جدید تقسیم‌بندی کرده است:

۱. روش‌های تدریس سنتی و متداول: که عبارت‌اند از: حفظ و تکرار، سخن‌رانی، پرسش و پاسخ، نمایشی، ایفای نقش، گردش علمی، بحث گروهی، آزمایشی (آزمایشگاهی). هر یک از این روش‌ها محاسن و محدودیت‌هایی دارند که معلم با توجه به اهداف، توانایی‌ها، مقتضیات محل و امکانات موجود از یکی از آن‌ها یا تلفیقی از آن‌ها استفاده می‌کند.

۲. روش‌های تدریس جدید: که براساس توسعه‌ی روش‌های

معرفی شده‌اند و براساس آموزش «شاگردمحوری» و «فراگیرنده‌مدار» تقسیم شده‌اند و عبارت‌اند از:

الف) روش‌های آموزشی انفرادی: شامل آموزش برنامه‌ای، آموزش

رایانه، آموزش انفرادی تجویز شده و آموزش انفراد هدایت‌شده.

ب) روش‌های واحدی: شامل روش واحد موضوع، روش واحد

تجربی، و روش واحد پروژه.

۱ روش‌های سنتی روش حفظ و تکرار

در این روش، یک سلسله اطلاعات یا معلومات کلی و اصولی مطرح می‌شود که به حفظ و خاطر‌سپاری نیاز دارد. این روش از روش‌های قدیمی آموزش است و در فرمول کلی آن، به حافظه سپردن مطالب و تکرار آن‌ها مهم‌ترین فعالیت است. این روش که برای آموزش جمعی و پرورش صفاتی از قبیل اطاعت و احترام به هم‌نوع مناسب است، تجربه‌ی بالای معلمان را نمی‌طلبد و به تقویت حافظه و یادگیری می‌پردازد. البته در این روش ارتباط ضعیفی بین معلم و شاگرد برقرار می‌شود و روش مناسبی برای برانگیختن کنجکاوی، نوآوری و خلاقیت در دانش‌آموزان نیست، به‌علاوه، به تفاوت‌های فردی توجه نمی‌شود. در این روش معلم فعال و گوینده‌ی محض و شاگرد غیرفعال و شنونده‌ی صرف است.

روش سخن رانی

این روش که در نظام‌های آموزشی سابقه‌ای طولانی دارد، عبارت است از عرضه‌ی مفاهیم با بیان شفاهی از طرف معلم و یادگیری آن از راه گوش دادن و یادداشت برداشتن از جانب شاگرد. در این روش، نوعی انتقال یادگیری و رابطه‌ی ذهنی میان معلم و شاگرد ایجاد می‌شود. روش سخن‌رانی مختص کلاس‌های پرجمعیت است و روشی مفید در برانگیختن علائق و احساسات فرد، و به صرفه محسوب می‌شود. ارتباطات انسانی در آن بالا و امکان انتقال تجربه‌های شخصی معلم در آن زیاد است. اما عده‌ای معتقدند که این روش زمانی مفید بود که مواد چاپی وجود نداشتند [شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۹۲]

در این روش، معلم غالباً فقط گوینده است و شاگردان غیرفعال و منفعل هستند و در واقع فقط حس شنیداری مورد استفاده قرار می‌گیرد. این روش مناسب هر معلمی نیست [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۵۰].

روش پرسش و پاسخ

روش‌های آموزشی است که معلم به وسیله‌ی آن، شاگرد را به تفکر درباره‌ی مفهومی جدید یا بیان مطلبی تشویق می‌کند. در این روش شاگرد سعی دارد با کوشش‌های ذهنی از معلوم به مجهول حرکت کند. به آن «روش سقراطی» نیز گفته‌اند [شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۹۴]. در این روش پرسش و پاسخ، معلم در رابطه با محتوا، مفاهیم، قواعد و مطالب درسی، سؤال‌اتی روشن و مشخص طراحی می‌کند. سپس به فراگیرندگان فرصت کافی می‌دهد تا به اندیشیدن و کنکاش در زمینه‌ی پاسخ یا پاسخ‌ها بپردازند. این روش باعث بالا رفتن جرئت دانش‌آموزان، کاهش حالت‌های انفعالی، تقویت قدرت کلامی و اعتماد به نفس، شکوفایی استعداد دانش‌آموزان و همچنین یافتن راه‌های جدید در حل مسائل می‌شود [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۶۲].

اما این روش برای کلاس‌های پرجمعیت مناسب نیست و مستلزم هدف‌های مشخص و وقت زیاد است. به علاوه، در همه‌ی دروس قابل اجرا نیست و به مهارت معلم در طرح سؤال نیاز دارد [شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۹۶].

روش نمایشی

روش نمایشی بر مشاهده و دیدن استوار است. در این روش که افراد مهارت‌های خاصی را از طریق دیدن فرامی‌گیرند، معلم طرز کاربرد وسیله‌ای یا چگونگی ساختن یک شی را نشان می‌دهد به عقیده‌ی برخی، این روش جزو اولین روش‌های مورد استفاده‌ی بشر بوده است [شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۹۶]. روش نمایشی از چهار مرحله تشکیل یافته است: آمادگی، توضیح، نمایش و آزمایش.

این روش عینی، تجربی و عملیاتی است و مهم‌ترین حسن آن به کارگیری اشیای حقیقی و واقعی است. روش علمی و مناسبی برای مدارس فنی است و قابلیت استفاده از مدل اشیای غیرقابل دسترس

را دارد. اما بسیار زمان بر است، مخارج زیادی می‌طلبد و در بعضی از دروس کاربرد زیادی ندارد [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۶۶].

روش ایفای نقش

روش ایفای نقش را می‌توان برای تجسم عینی موضوعات و درس‌های به کار گرفت که برای نمایش مناسب هستند. در این روش، یک یا چند نفر از شاگردان موضوعی را به صورت نمایش نامه اجرا می‌کنند [شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۹۸]. بعد از پایان نمایش، معلم می‌تواند با طرح سؤالات مناسب دانش‌آموزان را دوباره با محتوای درس درگیر کند و آن‌ها را تا سطوح تجزیه و تحلیل ارزش‌یابی حیطه‌ی شناختی پیش ببرد. این روش برای دروسی مانند تاریخ و علوم اجتماعی روش مناسبی است و در دانش‌آموزان انگیزه ایجاد می‌کند. عامل اصلی ایجاد و تقویت تداومی معافی به ذهن شاگردان، مراجعه‌ی ذهنی به نمایش است و تحرک و تنوع خاصی به کلاس می‌بخشد. اما به تدارکات و صرف وقت کافی نیاز دارد و برای تحقق اهداف پیچیده‌ی آموزشی مناسب چندانی ندارد. همچنین یک روش آموزشی جدی تلقی نمی‌شود [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۶۸].

روش گردش علمی

گردشی علمی، گاهی برای مطالعه‌ی جامعه است و با توجه به هدف‌های معین آموزشی، از طرف معلم و شاگرد طراحی و تنظیم می‌شود و آن‌ها مصداق‌های عینی محتوای درس را در خارج از محیط مدرسه می‌یابند. این روش امکان ارتباط مستقیم با پدیده‌ها را به فراگیرندگان می‌دهد و کیفیت آموزشی و پایداری یادگیری در آن بالاست. روش گردش علمی مستلزم صرف وقت و هزینه‌ی زیادی است و به برنامه‌ریزی قبلی نیاز دارد.

روش بحث گروهی

در هر مرحله توجه شاگردان فقط به مقدار محدودی از مطالب درسی معطوف و یادگیری تسهیل می‌شود. همچنین، یادگیری شاگردان با دریافت فوری بازخورد تقویت می‌شود. اما این روش به آموزش معلم و صرف وقت و هزینه‌ی قابل توجهی نیاز دارد و تعداد فراگیرندگان هم باید محدود باشد. [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۸۵].

آموزش با رایانه

در این روش، رایانه‌هایی که به کار می‌روند، از قبل برنامه‌ریزی شده‌اند. از آن‌ها با هدف خاص آموزشی استفاده می‌شود و به عبارت دیگر، رایانه‌ها ماشین آموزشی به شمار می‌روند. در آموزش با رایانه، روش تدریس برنامه‌ای توسط ماشین در اختیار شاگردان قرار می‌گیرد [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۸۷].

آموزش انفرادی تجویز شده

در این روش، واحدهای گوناگون درسی از موضوع استخراج می‌شوند و هر واحد را برای جلسه‌ای در نظر می‌گیرند تا تدریس شود. برای این که مدارس موقعیت شاگردان خود را بدانند، در آغاز نوعی ارزش‌یابی تشخیصی از شاگرد به عمل می‌آورند. به این ترتیب، نقطه‌ی شروع فعالیت یادگیری براساس درجه‌ی علمی فراگیرنده مشخص می‌شود. معلم موضوع مناسب را برای فراگیرندگان تعیین می‌کند و آن‌ها به تنهایی به فعالیت در مورد موضوع تعیین شده دست می‌زنند. وقتی یادگیری آن واحد به پایان می‌رسد، معلم از فراگیرنده امتحان می‌گیرد و نتیجه را بلافاصله پس از تجزیه و تحلیل اعلام می‌کند. در صورتی که نتیجه در حد مطلوب باشد، واحد بعدی به دانش‌آموز عرضه می‌شود [پیشین].

روش آموزش انفرادی هدایت شده

این روش بیشترین کاربرد را برای آموزش معلمان و هدایت برنامه‌های دانشجوی - معلم دارد. در این نوع آموزش، مدارس مانند شیوه‌های مرسوم و معمول کلاس‌بندی نشده‌اند، بلکه شاگردان سطوح مختلف می‌توانند در یک بخش شرکت کنند و هر بخش دو یا سه معلم که باهم کار می‌کنند به صورت آموزش گروهی اداره می‌کنند [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۸۸].

ب) روش‌های واحدی

روش واحد موضوع

در این روش، موضوعات مورد مطالعه به صورت واحدهای بزرگ در نظر می‌گیرند. به علاوه، ارتباط موضوعات و رشته‌های متفاوت معمولاً افقی است و یک سلسله از موضوعات مرتبط به هم، بدون توجه به تفکیک تصنعی آن‌ها مطالعه می‌شوند. در روش واحد موضوع، شاگرد محور فعالیت است، معلم نقش راهنما را دارد، یادگیری

روش بحث گروهی، گفت‌وگویی است سنجیده و منظم درباره‌ی موضوعی خاص که مورد علاقه‌ی مشترک شرکت کنندگان در بحث است [شعبانی، ۱۳۷۱: ۳۰۴]. در این روش که برای تدریس موضوعات علوم اجتماعی، علوم ریاضی و مسائل روز مناسب است، افراد در عقاید و تجربیات یکدیگر سهیم می‌شوند و همکاری گروهی، دوستی بین اعضا و اعتماد به نفس افراد تقویت می‌شود. همچنین به تقویت توانایی استدلال و قدرت اندیشه، مدیریت و رهبری فراگیرندگان می‌انجامد. اما این روش به آمادگی لازم و شناسایی افراد نیاز دارد، قابل اجرا در کلاس‌های پرجمعیت نیست و روش اجرای آن مشکل و زمان‌گیر است [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۷۲].

روش آزمایشی در آزمایشگاهی

اساس این دوستی بر اصول «یادگیری اکتشافی» استوار است به این معنی که در این روش مستقیماً چیزی آموزش داده نمی‌شود بلکه موقعیت و شرایطی فراهم می‌شود تا شاگردان خود از طریق آزمایش به پژوهش بپردازند و جواب مسأله را کشف کنند [شعبانی، ۱۳۷۱: ۳۱۸]. نقش معلم در این روش هدایت شاگردان و نظارت بر کار آن‌هاست. و در این روش چون یادگیری از طریق تجارب مستقیم حاصل شده است یادگیری باثبات‌تر و مؤثرتر خواهد شد. حس کنجکاوی را در فراگیرندگان ارضا می‌کند، باعث فعال شدن ذهن شاگردان و خستگی کمتر می‌شود. به امکانات و وسایل زیادی نیاز دارد و از نظر اقتصادی گران است و نیاز به زمان زیاد و مهارت اجرایی دارد [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۷۷].

۲ روش‌های جدید

الف) روش‌های آموزش انفرادی

آموزش برنامه‌ای

روش آموزش برنامه‌ای یک نظام آموزشی انفرادی است که می‌کوشد یادگیری را با نیازهای فراگیرندگان هم‌سو کند و براساس مجموعه‌ای از هدف‌های رفتاری پی‌ریزی می‌شود. در واقع حاصل کاربردی از روان‌شناسی یادگیری در تدریس است. این روش دارای مراحل زیر است:

۱. شاگردان شناسایی می‌شوند.

۲. مواد آموزشی به واحدهای کوچک تقسیم می‌شوند که چارچوب یا گام یا قاب نامیده می‌شود.

۳. در هر گام تکلیفی مشخص می‌شود که باید از راه انجام آن به هدف‌های رفتاری رسید.

۴. در هر گام معلومات جدیدی به معلومات قبلی شاگردان افزوده می‌شود.

باثبات‌تر و پایدارتر است و انگیزه‌ی درونی عامل فعالیت‌های آموزشی محسوب می‌شود [شعبانی، ۱۳۷۱: ۳۵۳].

روش واحد تجربی

این روش یکی از جدیدترین روش‌های آموزشی است که در آن ارتباط موضوع‌ها و فعالیت‌ها افقی و عمودی است و نقطه‌ی اصلی و مرکز فعالیت، رغبت و تجارب قبلی فراگیرندگان است. همچنین همکاری بین فراگیرنده و معلم از اهمیت خاصی برخوردار است. هدف آن، تربیت افرادی لایق برای یک زندگی خوب است و روی حل مسئله براساس تمایلات و تجارب شاگردان تأکید می‌شود [شعبانی، ۱۳۷۱: ۳۵۶].

روش واحد پروژه

مفهوم پروژه نزد عموم عبارت است از مسئله‌ای وسیع و مهم که جنبه‌ی عملی دارد و شاگردان عموماً به آن‌ها علاقه‌مندند. پروژه به مفهوم کلاسی، از الهامات شاگرد سرچشمه می‌گیرد و باعث افزایش علاقه‌ی او می‌شود. این روش در موقعیت‌های طبیعی ارزش تربیتی دارد و جنبه‌ی تجربی آن فراوان است؛ چون در آن، منطقی بودن و تقسیمات ساختگی درسی از میان می‌رود. به علاوه، مؤثرترین روش برای مواجهه و عنایت به مسئله‌ی تفاوت‌های فردی و یادگیری عمیق و پایدار است [خنیفر، ۱۳۸۱: ۱۹۰].

عقیده‌ی متداول در مورد روش‌های تدریس آن است که یک روش خاص، بهترین روش یا درست‌ترین روش است. بعضی از معلمان ممکن است ادعا کنند که به روش‌های فعال، روش‌های اکتشافی، روش‌های رسمی، روش‌های غیررسمی، یا روش‌های پیشرو، و هر آن‌چه این واژه‌ها معنی دهند، معتقدند و نظر هواخواهان‌های در مورد یکی از این روش‌ها ارائه کنند. در این‌جا به روش تدریس طوری توجه شده است که گویی ارزش روش در خودش است، نه در ارتباط با مجموعه‌ای از اهداف مطلوب.

ممکن است گفته شود، بعضی از انواع اهداف، از طریق به‌کارگیری روش‌های خاصی بهتر به دست آیند. ولی می‌باید در این زمینه آزمایشات و مطالعات فراوانی صورت گیرد. ممکن است درست باشد که انواع خاصی از اهداف، مثل آن‌هایی که به پرورش ارزش‌ها، گرایش‌ها و حساسیت‌ها مربوط می‌شوند، بیشتر به روش‌های به‌کار گرفته شده وابسته باشند تا به محتوا. ولی چنین مواردی با این‌که ادعا شود که یک روش بهترین یا مناسب‌ترین روش موجود است، بسیار فاصله دارد. هم اهداف و هم محتوا بر روش‌ها اثر می‌گذارند. معلم، دانش‌آموزان، تسهیلات و محیط مدرسه، همه بر انتخاب روش‌ها اثر می‌گذارند. از آن‌جا که ما تا کنون به‌طور کامل نمی‌دانیم، کدام روش‌ها برای اهداف ویژه‌ی بهترین روش‌ها هستند، آن‌چه برای انتخاب یا به‌کارگیری یک یا چند روش انجام می‌دهیم، این است که فرضیه‌ای را می‌سازیم و به آزمایش می‌گذاریم و تنها در مرحله‌ی ارزیابی است که می‌فهمیم آن فرضیه درست بوده است یا

خیر. در بعضی از موارد، یافته‌های تحقیقات ممکن است نشانه‌هایی از روش‌های بالقوه ثمربخش به دست دهند.

درست همان‌طور که در مجموعه‌ای از اهداف ممکن است از طریق محتوای گوناگونی حاصل شوند، روش‌های گوناگونی نیز ممکن است در خدمت تحقق آن اهداف قرار گیرند. این موضوع باز هم به معلم و دانش‌آموزان فرصت دهد که به تنوع، انعطاف‌پذیری و انتخاب دست یابند. افزون بر این، بیان اهدافی که خود هدف‌های گوناگونی را در برمی‌گیرند، احتمالاً مستلزم تنوع روش‌ها برای حصول آن‌ها است. این تنوع نه تنها کار را برای معلم و دانش‌آموزان جالب‌تر می‌کند، بلکه امکان وسیع‌تری برای یادگیری دانش‌آموزان فراهم می‌آورد. این موضوع از آن‌رو اهمیت دارد که تمام دانش‌آموزان با به‌کارگیری روشی یکسان به خوبی یاد نمی‌گیرند [نیکلس، ۱۳۷۱: ۷۸].

درس مطالعات اجتماعی، دانش‌آموز را به‌عنوان عضوی از جامعه، با وظایف خود در جامعه و در ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی آشنا می‌کند. همچنین به تقویت مهارت‌های اجتماعی، مانند توانایی برقراری ارتباط با دیگران و شرکت در گفت‌وگوها و همکاری، می‌پردازد تا بدین‌وسیله، دانش‌آموز بتواند در جامعه‌ی بزرگ‌تر، راه‌های کسب موفقیت را سریع‌تر و بهتر کشف کند.

معلم اثربخش درس مطالعات اجتماعی باید دانش و مهارت موردنیاز برای دست‌یابی به اهداف موردنظر درس را داشته باشد. همچنین بتواند این دانش و مهارت‌ها را در زمانی مناسب با بهترین شیوه به کار گیرد. بنابراین اثربخشی معلم برآیندی از شایستگی‌ها و عملکرد او در تحقق اهداف آموزشی است [انصاری راد، شایان و نادری، ۱۳۸۰: ۳۲]. البته روش‌های تدریس انتخاب شده باید سودبخشی لازم را داشته باشند. لازمه‌ی این سودبخشی، اولاً وجود ارتباط منطقی بین هدف‌ها و روش‌ها است و ثانیاً قابل اجرا بودن روش‌هاست [کاکو جویباری، ۱۳۸۴: ۸۲].

در این رابطه برای بررسی، کتاب اجتماعی سال سوم راهنمایی و فصل دوم آن، یعنی فصل حکومت ما انتخاب شده است. شکل ظاهری دروس و تقسیم‌بندی و محتوای مطالب آن باعث شده است، از روش‌های خاصی برای ارائه‌ی این فصل استفاده شود. به‌طور کلی این کتاب بر سه اصل اندیشه، مشارکت و اظهارنظر استوار

است و به تقویت مهارت‌های ذهنی، مهارت‌های فردی - اجتماعی، و مهارت‌های عملی می‌پردازد.

هر درس فصل دوم با عنوانی کلی شروع شده است که محتوای کلی درس را نشان می‌دهد. در واقع می‌توان گفت هدف هر درس رسیدن به نکته‌ای است که معمولاً به‌صورت جمله‌ای سؤالی ذکر می‌شود. مثلاً عنوان درس پنجم این است: «حکومت ما چه ویژگی‌هایی دارد.» یعنی هدف اصلی درس آشنا ساختن دانش‌آموز با ویژگی‌های کشورش است. قبل از این که توضیحی در این رابطه شود، بخش «گفت‌گو کنید» آمده است. در این بخش دانش‌آموزان باید به بحث و گفت‌وگو بپردازند و در واقع معلم از روش بحث گروهی یا روش گفت‌وگو استفاده می‌کند. دانش‌آموزان با بحث و گفت‌وگو به نتایجی می‌رسند که به پیشبرد اهداف درس و یادگیری آن کمک می‌کند. معلم در این بخش نقش هدایتگر و راهنما را دارد.

در قسمت پایین بخش گفت‌گو کنید، توضیحاتی در مورد تفاوت حکومت‌ها و ملاک طبقه‌بندی حکومت‌ها و انواع آن آمده است. در این بخش از روش حفظ و تکرار استفاده می‌شود. معلم خود شروع به توضیح مطالب می‌کند و فراگیرنده بیشتر گوش می‌سپارد. بیشتر فعالیت را معلم انجام می‌دهد و دانش‌آموز منفعل است. در واقع در این بخش از روش توضیحی استفاده می‌شود.

بخش دیگری در درس با عنوان «دلیل بیاورید» وجود دارد که سؤالاتی در مورد درس در آن گنجانده شده است. دانش‌آموزان با گفت‌وگو و بحث گروهی به این سؤالات پاسخ می‌دهند. این بخش بیشتر به تقویت مهارت‌های فردی - اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد. بخش بعدی درس پنجم این سؤالات ذکر شده‌اند:

- حکومت ایران چه نوع حکومتی است؟
- به‌نظر شما، چرا حکومت جمهوری اسلامی ایران، هم مردمی و هم الهی است؟

در این بخش می‌توان از روش بحث گروهی یا گفت‌وگوی کلاسی استفاده کرد تا دانش‌آموزان با بحث و گفت‌وگو در مورد حکومت ایران به ویژگی‌های موردنظر آن برسند. معلم هم باید به‌صورت راهنما بر بحث دانش‌آموزان نظارت کند تا از موضوع اصلی خارج نشوند.

عنوان بخش بعدی درس ۵، چنین است: «آیا مردم حکومت ما را انتخاب کرده‌اند؟» در این بخش که حاوی توضیحاتی در رابطه با سؤالات بخش قبلی است، معلم به جمع‌بندی بحث دانش‌آموزان می‌پردازد و آن را به این بخش مربوط می‌سازد. او به این منظور از روش توضیحی استفاده می‌کند.

در میان دروس، تصاویری وجود دارند که زیر آن‌ها سؤالاتی مطرح شده‌اند. استفاده از عکس‌ها و سؤالات مربوط به آن‌ها به‌منظور ایجاد جذابیت و انگیزه‌ی لازم برای یادگیری مؤثرتر است. در درس پنجم در این بخش، تصویری از مردم که در صف ایستاده‌اند تا در انتخابات شرکت کنند و رأی بدهند دیده می‌شود و زیر آن نوشته شده است:

معلم اثربخش درس مطالعات اجتماعی باید دانش و مهارت مورد نیاز برای دست‌یابی به اهداف مورد نظر درس را داشته باشد و بتواند این دانش و مهارت‌ها را در زمانی مناسب با بهترین شیوه به کار گیرد

«آیا می‌دانید چند درصد مردم به حکومت جمهوری اسلامی رأی مثبت دادند؟»

در این بخش، هم می‌توان به صورت فردی از دانش‌آموزان خواست هر چه از تصویر متوجه می‌شوند به زبان آورند، و هم می‌توان از آن‌ها خواست، به صورت گروهی درباره‌ی آن بحث کنند و هر گروه نظر خود را بگوید.

قسمت بعدی درس جمله‌ی «حکومت ما الهی است» شروع شده است که توضیحاتی در مورد حکومت الهی و ویژگی‌های آن می‌دهد. سپس حکومت ایران را بررسی می‌کند که ویژگی‌های آن منطبق با حکومت الهی است. معلم در این بخش می‌تواند از روش حفظ و تکرار استفاده کند و خود اطلاعات را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد تا دانش‌آموز آن‌ها را به خاطر بسپارد. یا می‌تواند از روش بحث گروهی استفاده کند تا دانش‌آموزان خود به تجزیه و تحلیل بپردازند و خود به انطباق حکومت جمهوری اسلامی ایران با حکومت الهی برسند و بعد معلم به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از بحث ما و گفت‌وگوهای گروه‌ها بپردازد.

«ارکان حکومت ما چیست؟» عنوان بخش بعدی درس است. در این بخش تصاویری گنجانده شده‌اند که به کمک آن‌ها، معلم می‌تواند از روش تدریس آزمایشی یا اکتشافی استفاده کند؛ یعنی خود به طور مستقیم چیزی آموزشی ندهد، بلکه با توجه به تصاویر، دانش‌آموز خود به پاسخ سؤال برسند. در این صورت معلم هدایتگر دانش‌آموزان و ناظر بر کار آنان خواهد بود. در این بخش از دو تصویر استفاده شده است: یک تصویر از رهبر کشورمان، و تصویر دیگر از شخصیت‌هایی چون رهبر، رئیس‌جمهور، رئیس مجلس خبرگان (رئیس مجمع تشخیص مصلحت)، رئیس قوه‌ی قضاییه و رئیس مجلس شورای اسلامی. دانش‌آموزان با دقت در این تصاویر می‌توانند به ارکان حکومت ایران پی ببرند. در واقع در این بخش معلم از روشی اکتشافی استفاده می‌کند. در توضیحاتی که در این رابطه آمده، و پنج رکن حکومت ایران، یعنی قوه‌ی مقننه، قوه‌ی مجریه، قوه‌ی قضاییه، رهبری و مجلس خبرگان شرح داده شده است. معلم بعد از اجرای روش اکتشافی می‌تواند با استفاده از روش توصیفی به جمع‌بندی مطالب درس بپردازد.

در انتهای درس، فعالیتی دارای سه بخش گنجانده شده است: عنوان بخش اول «خلاصه کنید» است که برای انجام آن لازم است دانش‌آموزان هر یک به صورت فردی در خارج از کلاس نکات مهم و اساسی درس را خلاصه کنند. سپس در جلسه‌ی بعد با نظارت معلم، این خلاصه‌ها را با یکدیگر مقایسه و اصلاح کنند. خلاصه‌نویسی دانش‌آموزان را وامی‌دارد که درباره‌ی موارد مهم و غیرمهم تصمیم بگیرند و در عین حال آنان را در سازمان‌دهی و درک عمیق‌تر مفاهیم یاری دهد.

بخش دوم فعالیت‌ها حاوی پرسش‌های نمونه است. برای انجام این فعالیت، دانش‌آموزان باید به صورت فردی و در خارج از کلاس، بعد از مطالعه‌ی دقیق مطالب، به این سؤالات پاسخ دهند و خود نیز چند سؤال مهم در رابطه با درس طرح کنند.

بخش سوم هم مربوط به فعالیت‌های خارج از کلاس است. دانش‌آموزان در خارج از کلاس با مشورت اعضای خانواده به این سؤالات پاسخ می‌دهند.

هدف از گنجاندن این فعالیت‌ها، مشارکت دادن دانش‌آموزان در فرایند یادگیری، توجه بیشتر به حیطة‌ی مهارت‌های اجتماعی و کاربرد دانش، و فاصله گرفتن از شیوه‌ی حفظی بوده است.

در این‌جا باید گفت در روش‌های یاددهی - یادگیری (مخصوصاً در زمینه‌ی مطالعات اجتماعی) طرح فعالیت‌های متنوع فردی و گروهی باید:

۱. مبتنی بر استفاده از روش‌های فعال تدریس باشد.
۲. بر پرورش خلاقیت دانش‌آموزان تأکید کند.
۳. بر کسب و پرورش مهارت‌های ضروری زندگی متمرکز شود.
۴. همراه با ارائه‌ی مثال و نمونه از مسائل اجتماعی، فعالیت‌های متنوع فردی و گروهی، و... با تأکید بر اصل یادگیری مشارکتی و... باشد [سایت مطالعات اجتماعی].

نتیجه

با توجه به محتوای کتاب مطالعات اجتماعی می‌توان گفت روش‌های تدریس گروهی، چون بحث گروهی، بارش مغزی و حل مسئله مناسب‌تر هستند و به پویایی و فعالیت بیشتر گروه کمک می‌کنند. اما همان‌طور که در ابتدای بحث هم به آن اشاره شد، هیچ روشی را نمی‌توان به خودی خود بهترین یا مناسب‌ترین روش دانست. چون عوامل مختلفی چون اهداف، محتوا، معلم، دانش‌آموزان و شرایط مدرسه بر انتخاب روش‌ها و کارایی آن‌ها اثر می‌گذارد.

منابع

۱. آقازاده، محرم و احدیان، محمد. راهنمای روش‌های نوین تدریس. انتشارات آیت، تهران. ۱۳۸۰.
۲. انصاری‌راد، پرویز؛ شایان، سیماوش؛ نادری، مریم. آموزش درس مطالعات اجتماعی. انتشارات صحفی. تهران. ۱۳۸۰.
۳. خلیفه، حسین. نگاهی دوباره به روش‌ها و فنون تدریس. انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی. تهران. ۱۳۸۱.
۴. شعبانی، حسن. مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس). انتشارات سمت. تهران. ۱۳۷۱.
۵. شکوهی، غلامحسین. مبانی و اصول آموزش و پرورش. انتشارات آستان قدس رضوی. مشهد.
۶. کاکو جویباری، علی اصغر. آموزش و پرورش آینده (راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها). انتشارات وزارت آموزش و پرورش. تهران. ۱۳۸۴.
۷. فیکسل، ادوی و هاروارد. راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی. ترجمه‌ی داریوش دهقان. انتشارات قدیانی. تهران. ۱۳۷۱.
۸. یارمحمدیان، محمدحسین. اصول برنامه‌ریزی درسی. انتشارات یادواره. تهران. ۱۳۷۷.
۹. اینترنت، سایت گروه درسی مطالعات اجتماعی.